

The First Pahlavi State's Narrative Construction of Tribal and Nomadic Life as a Security Threat

Hossein Molaei¹

Javad Haghgoo²

Abstract

The suppression of Iran's tribes and nomads, together with the implementation of disarmament and forced sedentarization (takhteh-qapu) policies during the First Pahlavi period, gained considerable public support as necessary measures for restoring order, ensuring security, and advancing the central state's modernization agenda, despite causing substantial human losses and disregarding the tribes' military and defensive functions. This support played a significant role in undermining tribal life and the traditional tribal order. The central objective of this study is to examine the policies and mechanisms through which the state created the cognitive and social conditions that endowed its coercive policies with meaning, legitimacy, and practical viability. Adopting a qualitative-interpretive approach and employing Critical Discourse Analysis (CDA), the study draws on archival documents from the Ministry of Defense, the Institute of Contemporary Iranian History, and the press of the First Pahlavi period. The collected data are analyzed through the concepts of discursive construction, narrative construction, and threat construction. The findings demonstrate that by constructing a particular narrative of the "tribal threat," the First Pahlavi state not only created the cognitive and social conditions necessary for public acceptance of anti-tribal policies but also established an anti-tribal episteme that represented the dismantling of the tribal order as a rational, national, and inevitable necessity.

Keywords: state narrative construction; tribes and nomads; threat construction; securitization; state-building; takhteh-qapu.

Introduction

The suppression of tribes and nomads, disarmament, and the implementation of the takhteh-qapu (forced sedentarization) policy were among the major measures undertaken by the First Pahlavi state to centralize power, consolidate state authority, and advance modern state-building. Despite their extensive social, economic, and human consequences, as well as their disregard for some military and defensive functions of tribal groups, these policies were accepted by a significant segment of society as necessary for establishing order, security, and national development. Explaining how such social acceptance was produced is therefore a central issue in studying the First Pahlavi state's tribal policies.

¹ PhD, Political Science, Allameh Tabataba'i University, Researcher of the Institute of Contemporary History, Tehran, Iran.

Email: hmolaeia1@gmail.com

² Associate Professor of International Relations, Department of Revolution and Political Thought, University of Tehran, Tehran, Iran (**Corresponding Author**)

Email: jhaghgoo@ut.ac.ir

Received: 2026/05/16, Accepted: 2026/08/08

Previous studies have largely explained the state's success through factors such as military superiority, concentration of power, expansion of administrative institutions, structural weaknesses of tribal groups, or international transformations after World War I. However, the role of state narrative construction in securitizing the tribal question and generating legitimacy for coercive policies has received limited independent attention.

Accordingly, this study examines the narrative construction mechanisms employed by the First Pahlavi state in representing tribal and nomadic life as a security threat. It asks how the state, by portraying tribes as threats to order, security, and the national state, created conditions for accepting anti-tribal policies. The study argues that the success of these policies was linked not only to military and administrative instruments but also to an organized process of narrative and threat construction, through which tribal life was associated with insecurity, disorder, backwardness, patrimonial fragmentation (*muluk al-tawa'ifi*), and opposition to the modern national state.

Materials & Methods

This study adopts a qualitative-interpretive approach and employs Critical Discourse Analysis (CDA). Data were collected from archival documents of the Ministry of Defense, records from the Institute of Contemporary Iranian History, First Pahlavi period newspapers, and other historical sources. The analysis focuses on narrative construction, threat construction, securitization, and legitimation to reconstruct the state's official discourse on the "tribal threat" and explain its role in generating acceptance of policies such as suppression, disarmament, *takhteh-qapu* (forced sedentarization), and restrictions on tribal authority.

Discussion & Results

The findings demonstrate that the First Pahlavi state's tribal policies relied not only on military and administrative instruments but also on mechanisms of narrative construction and discursive meaning-making. The first mechanism was the securitization of tribal life. In official discourse, tribes were represented not as a form of social organization within Iranian society, but as sources of insecurity, instability, and threats to central state authority. This representation transformed the tribal question from a social and political issue into a security concern and legitimized state intervention.

The second mechanism involved associating tribal structures with concepts such as *muluk al-tawa'ifi* (fragmented political authority), backwardness, and opposition to national state formation. By positioning tribal order against centralization, national unity, development, and modernity, the state portrayed *takhteh-qapu* and restrictions on tribal leaders as part of Iran's transition toward a new order.

The third mechanism was the use of communicative and cultural instruments to reproduce the official narrative. Newspapers, administrative reports, official writings, and state-aligned elites reinforced acceptance of policies such as disarmament, military suppression, and forced sedentarization through repeated emphasis on insecurity, lawlessness, and modernization.

Overall, the First Pahlavi state pursued a dual strategy: it used military power and administrative mechanisms to restrict tribal capacities while redefining the meaning of tribal life to generate social legitimacy for these measures. Thus, the weakening of the tribal order cannot be explained solely by military superiority but resulted from the interaction of material and discursive power in producing and consolidating a narrative of threat.

Conclusion

This study demonstrates that explanations of the First Pahlavi state's tribal policies based solely on hard power provide an incomplete account of their success. Although the army and state institutions were primary instruments of implementation, these policies also depended on narrative construction, threat construction, and social legitimation. By securitizing tribal life and representing it as an obstacle to order, security, development, and the national state, the First Pahlavi government created

the discursive conditions necessary for accepting disarmament, takhteh-qapu, and restrictions on tribal authority.

State narrative construction should therefore be understood as a component of the First Pahlavi state's power mechanism for redefining the relationship between society, security, and the state. The success of anti-tribal policies resulted from the interaction between military power and discursive power in producing a legitimizing narrative of threat. This interpretation highlights the importance of meaning-making processes alongside coercive instruments in understanding First Pahlavi state-building. Further research on narrative construction toward other social groups and the role of media, education, and cultural institutions in reproducing security discourses may provide new directions for future studies.

Bibliography

- Abrahamian, Ervand. (2010). **Iran Between Two Revolutions**. Translated by Ahmad and Mohammad-Ebrahim Fattahi. Tehran: Ney Publications. [In Persian]
- Amanollahi Baharvand, Sekandar. (1981). **Nomadism in Iran**. Tehran: Tehran Book Translation and Publishing Organization. [In Persian]
- Bahrani, Farajollah. (2023). **Reza Shah's Travelogue to Khuzestan**. Tehran: Ebrahimi Publications. [In Persian]
- Basri, Ali. (1956). **Reza Shah's Memoirs**. Translated by Mohammad-Hossein Estakhr. Tehran: Matbou'at Printing House. [In Persian]
- Biranvand, Mashallah. (2014). **Reza Khan and the Wars of Lorestan: The Role of Reza Khan Sardar Sepah's Commanders in the Suppression of the Tribes**. Tehran: Shapourkhash Publications. [In Persian]
- Blücher, Wipert. (1984). **Blücher's Travelogue: The Passage of Time in Iran**. Translated by Keykavous Jahandari. Tehran: Kharazmi Publications. [In Persian]
- Cronin Stephanie (2007). **TRIBAL POLITICS IN IRAN: Rural conflict and the new state**, London Routledge 2007, 23-26.
- Cronin Stephanie (2010). **Tribal Politics in Iran Rural Conflict and the New State, 1921-1941**, Routledge.
- Deylami Mo'ezzi, Amin. (1999). "National Identity Formation during the Reza Shah Era." **Scientific-Research Quarterly of Islamic Azad University of Bojnord**, Vol. 3, No. 10. [In Persian]
- Foucault, Michel, (2007). **Security, territory, population: lectures at the Collège de France, 1977–1978**. New York: Palgrave Macmillan.
- Ghahremani Abyavardi, Mozaffar. (1994). **History of Tribal Events in Fars**. Tehran: Elmi Publications. [In Persian]
- Ghani, Cyrus. (1999). **Iran: The Rise of Reza Khan, the Fall of the Qajars, and the Role of the British**. Translated by Hassan Kamshad. 2nd ed. Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]
- Gibson, James William. (1994). **Warrior dreams: violence and manhood in post-Vietnam America**. New York: Hill & Wang.
- Issawi, Charles. (1983). **The Economic History of Iran**. Translated by Yaqub Azhand. Tehran: Gostareh Publications. [In Persian]
- Kasravi, Ahmad. (1934). **The Eighteen-Year History of Azerbaijan**. Tehran: Amir Kabir Publications. [In Persian]
- Kurt, Franz. (2022). **The Military Forces of the Tribes in Iran and Neighboring Lands during the Islamic Period**. Translated by Han Afshar. Tehran: Qoqnoos Publications. [In Persian]
- Lutz, Catherine (2002). **Making war at home in the United States: militarization and the current crisis**. *American Anthropologist* 104(3).

- Majd, Mohammad-Qoli. (2010). **From Qajar to Pahlavi, 1919–1930: Based on the Documents of the U.S. Department of State**. Translated by Ali-Akbar Ranjbar Kermani and Mostafa Amiri. Tehran: Institute for Political Studies and Research, pp. 82–85. [In Persian]
- Makki, Hossein. (1982). **The Twenty-Year History of Iran**. Vol. 2. Tehran: Nasher Publications. [In Persian]
- Makki, Hossein. (1983). **The Twenty-Year History of Iran**. Vol. 6. Tehran: Nasher Publications. [In Persian]
- Malekzadeh, Hirbod Hassan. (1949). **The Astonishing Life Story of a Military Officer and Senior Government Official during Thirty-Seven Years of Military and Civil Service**. Tehran: n.p. [In Persian]
- Masoudi, Abbas. (1950). **Ettela'at in a Quarter Century**. Tehran: Ettela'at Institute Publications. [In Persian]
- McClintock Anne (2009). "Paranoid Empire: Specters from Guanta'namo and Abu Ghraib," **Small Axe** 13, 1 (2009): 50–74.
- Michael, Mann (2003). **Incoherent Empire**. London: Verso.
- Molaei, Hossein. (2020). "Documents on Reza Khan's Support for the Pro-Government Press." **Institute of Contemporary History**, Spring–Summer, Nos. 93–94. [In Persian]
- Naghibzadeh, Ahmad. (2018). **The Reza Shah State and the Tribal System: The Impact of the Absolutist State Structure on the Influence of Tribes and Nomads**. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. [In Persian]
- Nemati, Mohammad Ali. (2018). **Lorestan during the Reza Shah Era: A Study of the Process of Forced Sedentarization of Tribes and Nomads**. Khorramabad: Ordibehesht Janan Publications. [In Persian]
- Ohadi, Parvindokht, & Haji Rajabali, Kazem. (2015). "Discursive Foundations of Cultural Policy in the First Pahlavi Era (1925–1941)." **Politics Quarterly** (Faculty of Law and Political Science), Vol. 45, No. 4, Winter 2015, pp. 856–876. [In Persian]
- Rahbar, Abbas-Ali, Mohammad-Bagher Khorramshad, Ebrahim Barzegar, & Hossein Molaei. (2024). "An Analysis of Reza Khan's Strategy in Employing Militarism as a Social Phenomenon." **Journal of Political Sociology of the Islamic Revolution**, Summer 2024. [In Persian]
- Safaei, Ebrahim. (1975). **Reza Shah the Great in the Mirror of Memoirs**. Tehran: Publications of the General Office of Writing, Ministry of Culture and Arts. [In Persian]
- Shiri, Akhtar, H. A. Tanhaei, & Tahmoures Shiri. (2018). "The Sedentarization of Tribes and Changes in Social Stratification in Iran during the Reza Shah Era." **Geography Quarterly** (Regional Planning), Vol. 8, No. 4, Autumn 2018, pp. 195–209. [In Persian]
- Tapper Richar(2005). **Frontier Nomads of Iran: A Political and Social History of the Shahsevan**, Cambridge, 1997; Tehran

سازوکارهای روایت‌سازی پهلوی اول از زیست ایلی و عشایری به مثابه تهدیدی امنیتی

حسین مولایی^۱

جواد حق‌گو^۲

چکیده

سرکوب ایلات و عشایر و اجرای سیاست خلع سلاح و تخته‌قاچو در دوره پهلوی اول، با وجود تلفات سنگین انسانی و نادیده گرفتن کارکرد نظامی - دفاعی آنها، در بخش‌هایی از جامعه به عنوان اقدامی ضروری برای برقراری نظم، امنیت و پیشبرد برنامه‌های دولت مرکزی مورد حمایت قرار گرفت و همین امر، نقش مهمی در تضعیف زیست عشایری و نظم ایلی ایفا کرد. مسئله اصلی پژوهش واکاوی سیاست‌ها و سازوکارهایی است که با شکل‌دهی به زمینه‌های ذهنی و اجتماعی ویژه، به سیاست‌های قهری دولت معنا، مشروعیت و امکان تحقق دادند. پژوهش با رویکردی کیفی - تفسیری و با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان انتقادی انجام شده است. داده‌های تحقیق از اسناد وزارت دفاع، پژوهشکده تاریخ معاصر و مطبوعات دوره پهلوی اول گردآوری و بر اساس مفاهیمی چون بسترسازی گفتمانی، روایت‌سازی و ساخت تهدید مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پهلوی اول با ارائه روایتی خاص از تهدید عشایر، نه تنها زمینه‌های ذهنی و اجتماعی لازم برای پذیرش سیاست‌ها و اقدامات ضدعشایری را فراهم کرد، بلکه با شکل‌دهی به یک اپیستم ضدعشایری، حذف نظم ایلی را به ضرورتی عقلانی، ملی و اجتناب‌ناپذیر تبدیل کرد.

کلید واژه: پهلوی اول، عشایر، روایت‌سازی، بسترسازی گفتمانی، نظامی‌سازی و میلیتاریسم

^۱ دکتری علوم سیاسی از دانشگاه علامه طباطبائی و پژوهشگر پژوهشکده تاریخ معاصر، تهران، ایران.

Email: hmolaieia1@gmail.com

^۲ دانشیار روابط بین‌الملل، گروه انقلاب و اندیشه سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: jhaghgoo@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۷

۱- مقدمه

در آستانه کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹، جامعه عشایری ایران تقریباً برابر با جامعه شهری و در حدود ۳۲ درصد از کل جمعیت کشور را تشکیل می‌داد و یکی از مهم‌ترین نیروهای اجتماعی - سیاسی ایران به شمار می‌آمد (عیسوی ۱۳۶۲: ۴۸). حضور و نقش‌آفرینی امیر ارشد در ارسباران، امیر عشایر در خلخال، خوانین شاهسون در آذربایجان، سمیتقو در آذربایجان غربی، عشایر کردستان و کرمانشاه، ایلات لرستان و بختیاری، قشقایی‌ها، عشایر خوزستان (با نمایندگی برجسته شیخ خزعل) و نیز طوایف سیستان و ترکمن‌های گلستان، بیانگر گستره و تنوع جامعه عشایری ایران بود (مکی ۱۳۶۲: ۶-۸).

این جمعیت در گستره‌ای وسیع از شمال‌غرب تا جنوب و شرق کشور حضور داشت و به واسطه پیوند با قدرت‌های محلی و برخورداری از ظرفیت بالای بسیج اجتماعی، نقش مهمی در معادلات نظم و امنیت ایفا می‌کرد. عشایر در چارچوب مناسبات مرکز - پیرامون، در دوره‌های اقتدار دولت مرکزی به مدار حاکمیت نزدیک می‌شدند و در زمان ضعف حکومت مرکزی، امکان کنشگری مستقل و حتی به چالش کشیدن قدرت مستقر را به دست می‌آوردند. با اینکه عشایر در اواخر دوره قاجار به یکی از چالش‌های دولت‌سازی در ایران تبدیل شده بودند، همچنان نقش سرحداری خود را حفظ کرده بودند و حاکمیت می‌کوشید جایگاه دفاعی - نظامی آنان را بازتعریف کند (آ.ا.پ.ت.م، آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر: شماره بازیابی: ن ۰-۰-۲۳۸۵۱-۰).

رضاخان، به دلیل برخوردار نبودن از پشتوانه عشایری، در مسیر تثبیت اقتدار دولت مرکزی و پیشبرد پروژه تمرکز قدرت، مقابله با عشایر را در شمار اولویت‌های راهبردی خود قرار داد. عملیات‌های نظامی گسترده علیه طوایف مختلف، از نبردهای اولیه با سمیتقو در کردستان (۱۳۰۱) تا سرکوب شاهسون‌های آذربایجان و شورش ترکمن‌ها (۱۳۰۲)، برخوردهای مستمر با طوایف لرستان، سرکوب کردهای خراسان و پایان دادن به غائله شیخ خزعل در خوزستان (۱۳۰۳)، سرکوب شورش‌های سلماس و مراوه‌تپه (۱۳۰۵)، لشکرکشی علیه طوایف بلوچستان (۱۳۰۷) و سرانجام عملیات‌های سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹ در سرکوب شورش عشایر، عمدتاً در مناطق لرنشین جنوب (مجد ۱۳۸۹: ۸۲-۸۵)، شواهدی است که نشان می‌دهد دولت جدید، مسئله عشایر را نه بحرانی مقطعی، بلکه مانعی ساختاری بر سر راه استقرار نظم سیاسی مطلوب تلقی می‌کرد.

ورای این اقدامات، پهلوی اول هم‌زمان با بهره‌گیری از ارتش، مجموعه‌ای از سیاست‌های مکمل، از جمله خلع سلاح، تخته‌قاپو، تبعید و اسکان اجباری را نیز به اجرا گذاشت؛ سیاست‌هایی که نه صرفاً پایان دادن به مقاومت‌های محلی، بلکه دگرگونی بنیان‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌جهان عشایری را مدنظر داشت. این روند، مرگ شمار زیادی از افراد، تلف شدن دام‌ها، فروپاشی اقتصاد دامداری و از هم گسیختگی سازمان معیشتی و اجتماعی عشایر را در پی داشت (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: ۰-۵۰-۳۸۵-۳م). همچنین، گزارش‌های تاریخی درباره کوچ‌های اجباری، تبعید طوایف، پراکندگی خانواده‌ها و به‌کارگیری بخشی از جمعیت عشایری در املاک نظامیان، بیانگر آن است که این سیاست‌ها با نوعی خشونت ساختاری و تخریب ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر همراه بود (آ.ا.و.د، آرشیو اسناد وزارت دفاع: بخش امنیت داخلی، زونکن ۳، پرونده ۱۸۲). با وجود پیامدهای گسترده اجرای قهری سیاست‌های دولت علیه عشایر، این رویکرد با همراهی نسبی جامعه شهری و روستایی مواجه شد و ضربه تعیین‌کننده به عشایر، نه صرفاً از طریق قدرت نظامی، بلکه از مسیر تغییر نگرش عمومی و همراه‌سازی جامعه با سیاست‌های دولت پس از کودتا وارد آمد.

بر این اساس سؤال محوری پژوهش این است که دولت پهلوی اول چگونه حذف ساختار ایلی را به ضرورتی ملی، امنیتی و تمدنی تبدیل کرد و بدین‌وسیله همراهی بخش قابل‌توجهی از جامعه را به دست آورد؟ فرضیه پژوهش بر این مبنا استوار است که: تضعیف و فروپاشی نظام ایلی در دوره پهلوی اول، بیش از آنکه محصول مستقیم نبردهای نظامی باشد، نتیجه مجموعه‌ای از اقدامات منسجم در زمینه روایت‌سازی و شکل‌دهی به یک گفتمان ضدعشایری بود؛ فضایی که در آن، زیست عشایری با مفاهیمی همچون شرارت، ناامنی، عقب‌ماندگی و ملوک‌الطوایفی همسان‌سازی شد و از این طریق، بستر لازم برای مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های قهری فراهم آمد.

این پژوهش با رویکرد کیفی - تفسیری و با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان انتقادی انجام شده است. داده‌های پژوهش از اسناد آرشیوی وزارت دفاع، منابع پژوهشکده تاریخ معاصر ایران و مطبوعات دوره پهلوی اول گردآوری و با تأکید بر مفاهیمی همچون بسترسازی گفتمانی، روایت‌سازی و صورت‌بندی تهدید تحلیل شده‌اند. نوآوری پژوهش حاضر در آن است که مسئله سرکوب عشایر را فراتر از مواجهه نظامی دولت و عشایر بررسی می‌کند و با تمرکز بر برساخت‌های گفتمانی و روایت‌سازی، تغییر نگرش عمومی را در مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های ضدعشایری دولت پهلوی اول مورد واکاوی قرار می‌دهد.

۲- پیشینه پژوهش

سیاست‌های دولت رضاشاه در قبال عشایر ایران، از مهم‌ترین محورهای مطالعات مربوط به تحولات سیاسی، اجتماعی و دولت‌سازی در دوره پهلوی اول به شمار می‌رود. موضوع عشایر، از نبردهای مستقیم نظامی تا خلع سلاح، اجرای سیاست تخته‌قاپو و اسکان اجباری، محدودسازی اقتدار خوانین، بازآرایی مناسبات اقتصادی و حتی تجربه‌هایی از مصالحه و جذب سیاسی برخی سران ایلی را در بر می‌گیرد و پژوهش‌های متعددی برای پوشش این دامنه گسترده از تحولات انجام شده است. بخش قابل‌توجهی از این آثار، از منابع اولیه تا پژوهش‌های متأخر، بر پیامدها و آثار اجرای سیاست‌های دولت، به‌ویژه مسئله اسکان عشایر، متمرکز شده‌اند (قهرمانی ابیوردی ۱۳۷۳؛ شیری و دیگران ۱۳۹۷: ۱۹۵-۲۰۹). افزون بر این، شمار قابل‌توجهی از مطالعات به بررسی زیست عشایر در منطقه‌ای خاص تمرکز دارند (نعمتی ۱۳۹۷).

در ارتباط با علل موفقیت دولت پهلوی اول و جلب حمایت عمومی از سیاست‌های قهری، تفسیرهای متفاوتی ارائه شده است. بخشی از پژوهش‌ها، سیاست‌های ضدعشایری دولت را نه اقدامی مقطعی، بلکه بخشی از فرآیند تمرکز قدرت و دولت‌سازی مدرن تفسیر کرده‌اند. در این چارچوب، نظام ایلی به‌مثابه ساختاری سیاسی - نظامی نیمه‌مستقل فهم می‌شود که با منطق دولت مدرن، مبتنی بر حاکمیت سرزمینی، انحصار ابزارهای قهری و یکپارچگی اداری، در تعارض قرار داشت (نقیب‌زاده ۱۳۷۹). بر این اساس، مهار عشایر مرحله‌ای ضروری در حذف کانون‌های قدرت موازی و تثبیت اقتدار دولت مرکزی تلقی شده است. این رویکرد در آثار پژوهشگرانی چون ریچارد تاپر نیز مشاهده می‌شود که سیاست‌های پهلوی اول را در چارچوب خلع سلاح، اسکان و فرآیند تخته‌قاپو تحلیل کرده است (تاپر ۱۳۸۴: ۳۳۰).

دسته‌ای دیگر از پژوهش‌ها، موفقیت دولت را عمدتاً به برتری نظامی ارتش جدید نسبت داده‌اند. در این آثار، ایجاد ارتش منظم، افزایش ظرفیت بسیج و تحرک نیروها و ارتقای توان فرماندهی و لجستیکی، موجب شد دولت در مواجهه با شورش‌ها و مقاومت‌های ایلی دست برتر را در اختیار داشته باشد (بیرانوند ۱۳۹۳: ۵-۱۵). در این رویکرد، خلع سلاح مهم‌ترین ابزار دولت برای از میان بردن ظرفیت بسیج نظامی عشایر و درهم شکستن توان مقاومت آنان تلقی می‌شود.

در بخشی دیگر از ادبیات موجود، شکست عشایر نه لزوماً و صرفاً محصول افزایش قدرت دولت، بلکه ناشی از ضعف ساختاری ایلات تحلیل شده است (کورت ۱۴۰۱). بر اساس این تبیین، اختلافات درونی، رقابت‌های طایفه‌ای، واگرایی منافع خوانین و ناتوانی در شکل‌دهی به ائتلاف‌های پایدار سراسری، سبب شد مقاومت‌های عشایری عمدتاً ماهیتی پراکنده و مقطعی پیدا کنند. از این منظر، دولت توانست از

طریق جذب، حذف یا جابه‌جایی سران ایلی، شبکه‌های سنتی اقتدار را از درون فرسوده سازد؛ تحلیلی که در آثار کرونین به طور مثال قابل مشاهده است (Cronin, 2007: 54-59).

برخی دیگر از پژوهش‌ها موفقیت دولت را در چارچوب سازوکارهای اداری، نهادی و اقتصادی توضیح داده‌اند. در این نگاه، خلع سلاح و اسکان صرفاً اقداماتی امنیتی نبودند، بلکه بخشی از راهبرد دولت برای کنترل سرزمینی، گسترش نظم اداری، توسعه شبکه حکمرانی محلی، تغییر الگوی زیست کوچندگی و ادغام اقتصادی عشایر در ساختار دولت جدید محسوب می‌شدند. مطالعات انجام‌شده درباره اسکان و خلع سلاح عشایر در مناطق مختلف، به‌ویژه لرستان، معمولاً این ابعاد را برجسته کرده‌اند.

در برخی تحلیل‌ها نیز به نقش تحولات بین‌المللی پس از جنگ جهانی اول اشاره شده و این عامل به‌عنوان متغیری مکمل در تسهیل فرآیند تمرکز قدرت مورد توجه قرار گرفته است (Cronin, 2010)، هرچند این متغیر کمتر به‌عنوان عامل اصلی تبیین‌کننده مطرح شده است. با وجود این تنوع، وجه مشترک اغلب پژوهش‌های موجود آن است که موفقیت دولت را عمدتاً بر پایه ابزارهای سخت یا سازوکارهای ساختاری توضیح داده‌اند. حتی در پژوهش‌هایی که مجموعه این عوامل را هم‌زمان مدنظر قرار داده‌اند، نقش سازوکارهای نرم، به‌ویژه روایت‌سازی، مفهوم‌پردازی سیاسی و تولید مشروعیت اجتماعی برای مواجهه با عشایر، کمتر به‌صورت مستقل و نظام‌مند مورد بررسی قرار گرفته است.

پژوهش حاضر با پذیرش چندبعدی بودن مسئله عشایر، بر سطحی متفاوت از تحلیل تمرکز دارد. این پژوهش می‌کوشد نقش شکل‌گیری یک فضای معرفتی ضدعشایری را بررسی کند که در بستر آن، «مسئله عشایر» به‌تدریج از یک مسئله اجتماعی و حکمرانی به یک تهدید علیه دولت، نظم سیاسی و فرآیند ملت‌سازی بازتعریف شد. استدلال اصلی آن است که این بازنمایی معرفتی و گفتمانی، زمینه لازم برای مشروعیت‌بخشی اجتماعی و سیاسی به سیاست‌های دولت، از نبردهای مستقیم نظامی و خلع سلاح گرفته تا تخته‌قاپو، مداخلات اقتصادی و حتی سیاست‌های جذب و مصالحه را فراهم ساخت و بر تمامی ابعاد رویارویی دولت و عشایر تأثیر گذاشت.

ازاین‌رو، نوآوری پژوهش حاضر نه در انکار ابعاد نظامی، اداری و اقتصادی مسئله، بلکه در تبیین نقش زیربنایی فرایند روایت‌سازی و تولید و تثبیت یک فضای معرفتی ضدعشایری است که سایر سیاست‌های دولت در بستر آن معنا، مشروعیت و امکان تحقق یافتند.

۳- مبانی نظری پژوهش؛ روایت سازی و ساخت تهدید در نظام‌های میلیتاریستی

نوشتار حاضر برای فهم علل موفقیت رضاخان در مواجهه با عشایر و نیز تبیین دلایل همراهی بخش‌هایی از جامعه با سیاست‌های دولت، بر سازوکارهای فرهنگی و گفتمانی شکل‌دهنده به گفتمان ضدعشایری تمرکز دارد. اهمیت توجه به این سازوکارها در برنامه‌های ضدعشایری دوره پهلوی اول از آن روست که تقریباً تمامی اقدامات دولت‌ها در جوامع، یا ماهیتی فرهنگی دارند یا دست‌کم در نسبتی متقابل با فرهنگ، از آن تأثیر می‌پذیرند و بر آن اثر می‌گذارند. اساساً اعمال حاکمیت بدون توجه به افکار عمومی و مدیریت آن امکان‌پذیر نیست و این مدیریت نیز ناگزیر بر ملاحظات فرهنگی استوار است (اوحدی ۱۳۹۴: ۸۵۶-۸۷۶). از این منظر، بسترسازی گفتمانی برای تسهیل سیاست‌گذاری دولتی، مجموعه اقداماتی است که از سوی حاکمیت یا نهادهای فرهنگی و فکری همسو با قدرت انجام می‌شود تا از طریق بازنمایی یک مسئله به عنوان تهدید یا مانع پیشرفت، افکار عمومی را با سیاست‌های دولت همراه و اجرای آن‌ها را مشروع جلوه دهد.

بسترسازی گفتمانی و ضرورت همراه کردن مردم با سیاست‌ها و اقدامات دولت، در نظام‌های میلیتاریستی از اهمیت دوچندانی برخوردار است. نظام میلیتاریستی، ساختاری است که در آن ارزش‌های نظامی، بن‌مایه اصلی شکل‌گیری ساختار اجتماعی محسوب می‌شوند و در مواجهه با مسائل و مشکلات، استفاده از ابزارها و رویکردهای نظامی در اولویت قرار دارد. شکل‌گیری چنین نظامی به معنای پذیرش ارزش‌های میلیتاریستی از سوی همه افراد جامعه نیست، بلکه مقصود، تأثیرگذاری ارزش‌های نظامی‌گرایانه بر کنش افراد و ساختارهای اصلی نظام است. در ادبیات مرتبط با نظام‌های میلیتاریستی، به مجموعه سیاست‌هایی که با هدف جلب حمایت عمومی از اقدامات نظامی‌گرایانه، به بازتولید ارزش‌های نظامی در جامعه و فرهنگ عمومی می‌پردازند، «نظامی‌سازی» (militarization) گفته می‌شود (رهبر و دیگران ۱۴۰۳: ۱۱۵-۱۳۴).

کانون محوری یک نظام میلیتاریستی از ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌هایی تشکیل شده که از طریق آن‌ها، زیرساخت‌ها و عقلانیت‌های نظامی‌شده‌ای که به‌طور فزاینده گسترش می‌یابند، «عادی»، «طبیعی» و «مشروع» جلوه داده می‌شوند. چنین ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌هایی، منش جنگاور را ارزش‌گذاری و ستایش می‌کنند (Gibson, 1994) و «تهدیدها» (threats) را به‌گونه‌ای صورت‌بندی می‌کنند که هزینه‌های نظامی، مداخلات نظامی، و نظامی‌سازی عرصه‌هایی از زندگی که پیش‌تر غیرنظامی بوده‌اند را توجیه و معتبر سازند. صورت‌بندی متفاوت تهدیدها، همان ساخت تهدیدهاست. البته اشاره به صورت‌بندی و «ساخته شدن»

(constructed) تهدیدات بدین معنا نیست که آن‌ها خیالی یا غیرواقعی‌اند، اما تهدیدها می‌توانند از خلال «روایت‌های متفاوت» (different narratives) تصویر شوند و به «شیوه‌های متفاوت» (different ways) مورد مواجهه قرار گیرند؛ و انتخاب نوع روایت‌پردازی می‌تواند پیامدهای مادی بسیار عظیمی داشته باشد.

در متون مرتبط با میلیتاریسم برای تشریح امکان فوق، مفهوم «روایت‌های مطلوب از تهدید» (preferred threat constructions) ساخته شده است. روایت مطلوب از تهدیدات به عنوان بخشی از نظامی سازی جامعه و فرهنگ عمومی، با شکل دهی به پارادایم خاص، حل مشکلات اجتماعی با خشونت را عادی سازی و مذاکره و مسالحه را امری ساده لوحانه و حتی زنانه توصیف می‌کنند. روایت سازی، به واقع تقویت نوعی گفتمان، پارادایم یا رویکرد است که با بهره‌گیری از مجموعه‌ای از ایده‌ها، مفاهیم، زبان و شیوه‌های بیان، استفاده از نیروی نظامی و ابزارهای قهری جهت تحقق اهداف اجتماعی را ترویج و توجیه می‌کند. چارچوب نظری خاص متشکل از ایده‌ها، نگرش‌ها و اعمال اجتماعی ویژه که: «به جنگ و آمادگی برای جنگ به عنوان یک فعالیت اجتماعی عادی و مطلوب، باور دارد.» (Mann, 2003: 3)

ارتباط شناخته شده‌ای بین روایت سازی مطلوب که در کانون خود تهدیدات را بزرگنمایی می‌کند (شکل دهی به یک پارانویا) و گسترش میلیتاریسم وجود دارد. در این جوامع ظرفیت بالایی برای تولید اشکال متعدد خشونت وجود دارد و اتخاذ رویکرد قهری با توسعه یا تولید ترس اجتماعی رشد می‌کند. این نسبت برای آمریکای دهه ۱۹۶۰ در مطالعات متعددی تایید شده است (McClintock, 2009: 50-74). میلیتاریسمی که با تکیه بر پارانویا و با متهم ساختن دیگری کار خود را پیش می‌برد. به طور مثال: موشک‌های شوروی که سال ۱۹۶۲ در کوبا مستقر شدند کاملاً واقعی بودند و در صورت استفاده، خسارت شدیدی به آمریکا وارد می‌کردند. با این حال مقام‌های آمریکایی می‌توانستند تهدید ناشی از اتحاد جماهیر شوروی را به جای اینکه با روایت سازی به یک بحران جهانی تبدیل کنند، به عنوان یک وزنه تعادل معقول برای موشک‌های اتمی خود در ترکیه در نظر بگیرد.

در موردی دیگر جنگ طلبان در آمریکا، کمونیست شدن ویتنام (۱۹۶۰) کشوری کوچک در آن سوی کره زمین را با طرح تئوری دومینوی تسلط کمونیسم به تهدید منافع واشنگتن تبدیل و موجب مرگ بیش از ۵۰ هزار آمریکایی و دو تا سه میلیون ویتنامی شدند. در هر دو مورد دولت‌ها با ارائه روایت‌های خاص، عملاً چارچوبی از مفاهیم در خصوص مشکلات موجود ارائه دادند که همان «روایت‌های مطلوب از تهدید» است. روایت سازی و شکل دهی به سازه‌های نظری-مفهومی روایت مطلوب، مشکلات موجود را نظامی می‌کند، منابع بیشتری را برای پروژه‌های نظامی بسیج نموده و حوزه‌های اجتماعی را از خشونت اشباع

می‌نمایند. ذیل این ویژگی است که می‌توان به نقل از میشل فوکو مدعی شد: هنگام بحث در مورد فرایندهای میلیتاریسم، بایستی توجه داشته باشیم این پدیده عمیقاً از درام‌ها و معانی خاص تغذیه می‌کنند (Foucault, 2007: 4-10).

به باور «کاترین لوتز» نتیجه قابل پیش‌بینی تبدیل مشکلات اجتماعی به تهدیدات امنیتی، توسل به راه حل‌های نظامی است که در نهایت منابع مالی و لجستیک را به برنامه و نهادهای نظامی سرازیر خواهد کرد. همزمان بخش آموزش، مراقب‌های پزشکی و مراقبت از کودکان و سایر بخش‌های مدنی مستمر با کمبود مواجه خواهند بود. این رویه در آمریکا که یکی از عمیق‌ترین جوامع نظامی جهان را دارد، به اثبات رسیده است. بدین معنی که ارائه ارزیابی‌های خاص از تهدیدهای رسمی نقش مهمی در توسعه بودجه و ساختار و برنامه‌های نظامی داشته است (Lutz, 2002: 723-735).

در رابطه با مسئله پژوهش: روایت سازی‌های مطلوب از تهدیدات و ساخت تهدید در کشورهایی که ساختار مشخصی برای کنترل نظامیان دارند، ابزاری برای همراهی سیاستمداران و بخش سیاسی با بودجه درخواستی نظامیان محسوب می‌شود؛ در حالی که برای نظام‌های میلیتاریستی روایت سازی ابزاری برای بسیج منابع مالی و انتقال منابع نظامی به دست گروه‌های حامی میلیتاریسم از جمله مطبوعات است تا اولویت رویکردهای قهری در حل منازعات مشروعیت بخشی شود (مولایی ۱۳۹۹: ۹۳-۹۴). امری که بایستی تنها بخشی از فرایند ساخت یک نظام میلیتاریستی به حساب آید.

با توجه به موارد فوق پژوهش نشان خواهد داد دولت بعد از کودتا با مجموعه اقداماتی کلیت عشایر را از یک مسئله اجتماعی به تهدید تبدیل کرد و برای مشروعیت بخشی به سیاست‌های خود اقدام به روایت سازی مطلوب و شکل دهی به یک اپیستمه ضد عشایری نمود.

۴- گذار مسئله عشایر از مسئله اجتماعی به تهدید امنیتی

اواخر دوره قاجار، هرچند سازوکارهای نظارتی حاکمیت بر ایلات تضعیف شده و نسبت به برخی کنش‌های ایللی نارضایتی بروز یافته بود، اما کلیت زیست عشایر همچنان در چارچوب یک «مسئله اجتماعی» فهم می‌شد. علاوه بر این بسیاری از نخبگان آن دوره، سامان‌یابی نظم نوین ایران را در گرو «حل مسئله عشایر» می‌دانستند. با این حال، رضاخان و حامیان او به تدریج این مسئله را از سطح اجتماعی به تهدید امنیتی ارتقا

دادند و در نهایت پیشنهاد کمیسیون مطالعات نظام ایران و انگلستان مبنی بر «تخته‌قاپو کردن» ایلات را به اجرا گذاشتند (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: پ-۰-۰-۶۷۶۱۹ الی ۱۲).

تحول فوق در حالی رخ داد که در درون جامعه عشایری نیز تلاش‌هایی برای اصلاح و سامان‌بخشی وضعیت موجود جریان داشت. برای نمونه، «هادی خان کشکولی» از کلانترزادگان طایفه کشکولی، در مقاله‌ای در روزنامه فارس (۱۲۹۸ش) با معرفی خود به عنوان فردی ایلپاتی، کوچ‌نشینی به صورت سنتی را مانعی در مسیر «ترقی» و «تمدن» دانسته و از ضرورت ارائه طرح‌هایی در رابطه با اسکان و بازتعریف جامعه عشایری سخن گفت. او ضمن انتقاد از پیامدهای کوچ بر روستاها و کشاورزی، پیشنهاد احیای املاک بایر و یکجانشینی ایلات را مطرح کرد و حتی آمادگی شخصی و خانوادگی خود را برای ترک زندگی ایلی و مشارکت در آبادی و زراعت اعلام نمود (روزنامه فارس، ۱۷ جوزا ۱۲۹۸ش، ص ۴). موضعی که نشان می‌دهد گفتمان اصلاح در درون جامعه عشایری نیز شکل گرفته بود و الزاماً در تعارض با دولت مرکزی تعریف نمی‌شد.

اقدامات پهلوی اول در حالی بود که: عشایر در عمل بخشی از ساختار دفاعی-نظامی کشور بودند. در اواخر قاجار و حتی تا سال ۱۳۰۰ش، در شرایط ضعف دولت مرکزی، بسیاری از ایلات بدون دریافت پشتیبانی مؤثر، وظیفه سرحدداری را بر عهده داشتند. برای مثال، مخبرالسلطنه، حاکم تبریز، در سال ۱۳۰۰ش نوروزخان و نجفقلی‌خان از رؤسای شاهسون را به سبب دفع حملات متجاوزان در مناطق هم مرز با شوروی خلعت داد و از خدمات آنان تقدیر کرد (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: ن-۰-۰-۲۳۸۵۱-۰). همچنین در سندی به تاریخ ۸ سرطان ۱۳۰۰، از اقدامات سالار منصور در اردبیل در دفع متجاسرین و حفظ حدود کشور تقدیر شد و بر «دولت‌خواهی» و «وطن‌دوستی» او تأکید گردید (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: ن-۰-۰-۲۳۸۵۷-۰). شواهدی که نشان می‌دهد پیش از استقرار نظم جدید بعد از کودتا، بخش‌هایی از عشایر نه به‌عنوان تهدید، بلکه به‌مثابه بازوی دفاعی دولت عمل می‌کردند.

در حوزه امنیت داخلی نیز وضع به همین منوال بود. گروه‌های مسلح ایلاتی در بسیاری از مناطق کشور مسئول برقراری امنیت بودند. برای نمونه دسته‌جات وابسته به اوصانلوها، تا سال‌های منتهی به کودتا مسئولیت تأمین امنیت برخی راه‌های آذربایجان را بر عهده داشتند (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: م-۱۱-۱۳۹۷-۰-۳۶). بنابراین، کارکرد دفاعی-امنیتی عشایر در ساختار سنتی حاکمیت اواخر قاجار امری تثبیت‌شده بود و حل نابسامانی ناشی از بازیگری بخش دیگری از آنها به عنوان یک مسئله اجتماعی درک می‌شد.

اختیار مطلق رضاخان در برخورد قهری با عشایر و تبدیل این مسئله به تهدید امنیتی، نتیجه بازتعریف جایگاه ارتش و نظامیان در ساختار سیاسی-نظامی کشور و بخشی از روند ساخت یک نظام میلیتاریستی بود. توجه شود: رضاخان قبل از سلطنت وزارت جنگ را از نظارت کابینه غیرنظامی کشور خارج و استدلال نمود وزارت جنگ ارتباطی با کابینه‌ها و دولت‌های مستقر ندارد. بعد از پادشاهی نیز اختیار مطلق در رابطه با ارتش و کارویژه‌های آن داشت (بیگلری ۲۵۳۵: ۱۵۱). بنابراین در رویارویی با عشایر و کیفیت این مواجهه اختیار تام یافت.

ذیل اختیار مطلق در تعریف کارویژه‌های نظامی، رضاخان کلیت عشایر را به مثابه رقیب بالقوه قدرت مرکزی بازتعریف کرد. در این چارچوب، مسئله اجتماعی عشایر به «تهدید امنیتی» تبدیل شد. نمونه بارز این تغییر نگاه را می‌توان در مواجهه با خزعل مشاهده کرد؛ جایی که بخشی از نمایندگان مجلس، با وجود نگرانی از قدرت‌یابی رضاخان، به دلیل شناسایی نقش سرحداری خزعل، خواستار راه‌حل غیرنظامی بودند، اما ذیل مجموعه اقداماتی که در ادامه تشریح شده، دولت رویکرد قهری را مشروعیت بخشی شد.

تحول فوق بدین معنی است که: همزمان با عملیات‌های نظامی علیه عشایر به عنوان قدرت سخت، قدرت نرم دولت تولید مفاهیم خاص سازنده روایت مطلوب بود که با بازتعریف حوزه مطبوعات انجام گرفت. این تحول نیز با انتقال منابع مالی به این حوزه و بازتعریف کارویژه آنها برای ترویج ارزش‌های خاص و عمدتاً نظامی گرایانه صورت گرفت. گستره نفوذ رضاخان در میان مطبوعات این مقطع به حدی بود که تقریباً تمامی روزنامه‌ها از شخص رضاخان کمک مالی دریافت می‌کردند و در عوض سیاست‌ها و اقدامات او را پوشش می‌دادند (مولایی ۱۳۹۹: ۹۳-۹۴). ضمن اینکه مطبوعات تنها یکی از نهادهایی بودند که وظیفه روایت سازی مطلوب ضد عشایری را بر عهده داشتند.

همانطور که اشاره شد: تشریح واکاوی مختصات روایت مطلوب دولت در رابطه با عشایر و تاثیر این روایت سازی‌ها علیه زیست عشایری مسئله پژوهش حاضر است. سیاستی که با تولید مفاهیم و معانی خاص، عشایر را از یک مسئله اجتماعی قابل اصلاح به یک تهدید امنیتی مستلزم سرکوب بدل ساخت و بدین‌سان، مداخله قهری را مشروعیت بخشی کرد.

۵- مفاهیم، معانی و سازه‌ها روایت مطلوب پهلوی اول از عشایر

در روایت سازی مطلوب پهلوی اول از عشایر که به تعبیری بستر سازی گفتمانی و به تعبیری سازه-های تهدید این بخش از جامعه را شکل می‌دادند، عشایر نماد عقب ماندگی و پست رفت، دزدی و شرارت و بخشی از نظام ملوک الطوایفی اواخر دوره قاجار تصویر سازی شد و این اقدام امکان برخورد غیرنظامی با این بخش از جامعه را سلب نمود. به عبارتی رضاخان با استفاده از نهادها و مطبوعاتی که ماهیت آنها بازتعریف شده بود، دیدگاهش نسبت به عشایر را سراسری نمود.

۵-۱- عشایر نماد عقب ماندگی و پس رفت

یکی از باورهای کانونی رضاخان تصور عشایر به مثابه نماد عقب ماندگی و پس رفت تاریخی بود. این باور را می‌توان در اعلان‌ها و اظهارات رسمی او مشاهده کرد؛ اظهاراتی که خود به یکی از ابزارهای شکل دهی به یک اپیستمه ضد عشایری در سطح ملی بدل شدند. در چارچوب این دستگاه فکری، ایران واجد عشایر، نقطه مقابل تصویر آرمانی «ایران باستان» تلقی می‌شد و حضور ایلات نه تنها مانعی بر سر راه پیشرفت، بلکه نوعی عقب گرد تاریخی معنا می‌یافت (مکی ۱۳۶۱: ۱۲۸-۱۳۴). این مفهوم در کنار پروژه نوسازی از بالا که از طریق دوگانه سازی میان «مدرن/عقب مانده»، زیست عشایری را مسئله مند می‌کرد.

این دوگانه سازی در سخنرانی‌های رضاخان، به ویژه در سخنرانی‌های پس از پیروزی‌های نظامی برجسته می‌شود؛ جایی که گذشته‌ای باشکوه در برابر وضع موجود «عشایری» قرار می‌گیرد. برای نمونه: پس از موفقیت‌های نظامی در لرستان و آذربایجان و به ویژه تصرف قلعه چهریق، این مقایسه به صورت آشکار در گفتار رسمی بازتاب یافت و مطبوعات نیز آن را برجسته کردند. در مراسم جشن تصرف قلعه چهریق در ۲۸ مرداد ۱۳۰۱، سردار سپه با تکرار مکرر واژگان «وطن» و «وطن پرستی» و با تقدیس فداکاری نظامیان، آنان را احیاکنندگان عظمت «بارگاه سیروس» و «کشور باستان» خواند. در این روایت، ارتش حامل تجدید شکوه ملی و عشایر نماینده گسست از آن شکوه معرفی شدند (غنی ۱۳۷۸: ۳۵۴).

در برابر آن گذشته آرمانی، ایلات و عشایر به مثابه نیروهای گریز از مرکز، حامل فرهنگی بیگانه و عاملی برای عقب ماندگی کشور تصویر می‌شدند. قبایل در این چارچوب نه یک صورت متکثر اجتماعی، بلکه روندی «خلاف تاریخ» و حتی شرم آور بودند. توصیفاتی چون «وحشی»، «سرکش»، «غیرمولد» و «بیسواد» که آنان را در وضعیت طبیعی و بدوی منجمد نشان می‌داد، بخشی از همین برساخت معنایی بود

(آبراهامیان ۱۳۸۹: ۱۷۶). بدین ترتیب، سبک زندگی کوچ‌نشینی نه یک شیوه معیشتی تاریخی، بلکه مانعی تمدنی تعریف می‌شد که باید از میان برداشته شود.

در راستای هدف اعلام‌شده رضاخان برای ایجاد وحدت ملی و اعاده اقتدار دولت مرکزی بر ولایات، سیاست نفی کوچ‌نشینی به صراحت بیان شد. چنان‌که تصریح می‌کرد: «اصول چادرنشینی و صحرانوردی و خانه‌به‌دوشی باید با ایران وداع بگوید، ایلات و قبایل بلااستثناء چه بخواهند و چه نخواهند محکوم و مجبورند که آستانه مدرسه را ببوسند و از درب خروج مدرسه وارد صحنه زندگی و عمل شوند.» (دیلمی معز ۱۳۷۸: ۵) در مجموع، این گفتار نه صرفاً بیان یک داوری ارزشی، بلکه تلاشی برای تثبیت چارچوبی معرفتی بود که در آن، عشایر از یک مسئله اجتماعی به مانعی تمدنی و در نهایت به تهدیدی که نیازمند مداخله قهری دولت بود تبدیل می‌شدند.

بیانیه صادرشده از سوی رضاخان خطاب به عشایر لرستان در اردیبهشت ۱۳۰۷ را می‌توان نمونه‌ای روشن از تلاش او برای تولید و تثبیت روایتی مطلوب از زیست عشایری دانست. این متن صرفاً یک اعلان حکومتی یا فرمان نظامی نیست، بلکه واجد دلالت‌های معنایی گسترده‌ای است که در آن، سبک زندگی کوچ‌نشینی در نسبت با مفاهیمی چون «وطن‌پرستی»، «هم‌مذهبی» و «تمدن» بازتعریف می‌شود. رضاخان در این بیانیه، با ارجاع به تاریخ ایران و یادآوری فداکاری «پیشینیان»، الگویی از اطاعت و جان‌فشانی برای دولت مرکزی را به‌مثابه معیار مشروعیت اجتماعی معرفی می‌کند و بدین ترتیب، عشایر را در برابر این معیار قرار می‌دهد (آ.ا.و.د، بخش امنیت داخلی، زونکن ۲، پرونده ۷۱، ص ۱).

در این چارچوب، تمایزی معنادار میان «عشایر مطیع» و «گردنکشان» ساخته می‌شود. آن دسته از طوایف که اطاعت خود را اعلام کرده‌اند، در مدار وطن‌دوستی و دینداری قرار می‌گیرند و گروه‌های مقاوم، یا به «تحریک دشمنان ایران» منسوب می‌شوند یا به «غفلت» و ناآگاهی. بدین‌سان، مقاومت عشایری نه به‌عنوان کنشی سیاسی یا واکنشی به مداخلات دولت، بلکه به‌مثابه انحرافی اخلاقی و ملی صورت‌بندی می‌شود. این دوگانه‌سازی، امکان آن را فراهم می‌کرد که هرگونه مخالفت، ذیل تقابل با اسلام، وطن و پیشرفت تفسیر شود.

هم‌زمان، تغییر سبک زندگی به‌عنوان ضرورتی تاریخی و تمدنی معرفی می‌شود. رضاخان با تأکید بر اینکه «طرز زندگانی بشر بکلی با سال‌های پیش فرق کرده»، کوچ‌نشینی را متعلق به گذشته و ناسازگار با جهان جدید تصویر می‌کند. در مقابل، تجارت و صنعت به‌عنوان «سرمایه سعادت هر ملت» و راه‌رهایی از «فلاکت» معرفی می‌شوند. بدین ترتیب، زیست عشایری نه یک صورت تاریخی از سازمان اجتماعی، بلکه

وضعیتی عقب‌مانده و نیازمند «معالجه» توصیف می‌شود؛ معالجه‌ای که اگر با نصیحت پذیرفته نشود، با «قوه قهریه» اعمال خواهد شد (آ.ا.و.د، بخش امنیت داخلی، زونکن ۲، پرونده ۷۱، ص ۲).

در سطحی عمیق‌تر، این بیانیه حامل هدفی راهبردی بود: تحقق اطاعت کامل عشایر و خلع سلاح آنان به‌منظور انحصار ابزار قهر در دست دولت مرکزی. تأکید صریح بر تحویل اسلحه و اختصاص آن به قشون، نشان می‌دهد که پروژه تغییر سبک زندگی، با پروژه تمرکز قدرت و انحصار تسلیحاتی پیوندی مستقیم داشت. از این منظر، بیانیه لرستان را می‌توان بخشی از فرآیند گسترده‌تری دانست که در آن، عشایر از یک گروه اجتماعی به مسئله‌ای امنیتی و نیازمند مداخله قهری دولت بازتعریف شدند.

رضاخان در روایت‌سازی مطلوب خود، با ارجاع‌های مکرر به نقش تاریخی عشایر در اطاعت از دولت و مبارزه با بیگانه، می‌کوشید همراهی آنان را نه یک انتخاب سیاسی، بلکه استمرار یک سنت ملی معرفی کند. در مقابل، هرگونه عدم تبعیت با مفاهیمی چون «گردنکشی» و «تمرد» صورت‌بندی می‌شد. بدین‌ترتیب، مقاومت عشایری از سطح یک کنش سیاسی به سطح یک انحراف اخلاقی و ضدملی تنزل می‌یافت.

این نگاه منفی در توصیف او از لشکرکشی خوزستان نیز آشکار است؛ جایی که از «خونخوارترین طوایف عشایری» و «هزاران لر وحشی و خونخوار» سخن می‌گوید که در کمین «متلاشی ساختن نظام ایران» بوده‌اند. در این تصویرسازی، عشایر نه یک نیروی اجتماعی با مطالبات و ساختار خاص خود، بلکه تهدیدی بالفعل علیه «قوه حکومت مرکزی» و «نظام ایران» معرفی می‌شوند. واژگانی چون «وحشی»، «خونخوار» و «سد بزرگ» در برابر دولت، به‌روشنی نشان می‌دهد که چگونه زبان رسمی، زمینه تبدیل یک مسئله اجتماعی به مخاطره‌ای امنیتی را فراهم می‌کرد (بصری ۱۳۳۵: ۵۴).

هم‌زمان، سیاست تغییر اجباری سبک زندگی در قالب استعاره «معالجه» بیان می‌شود. رضاخان در پایان اعلان خود خطاب به ایلات لرستان تصریح می‌کند که «دوای» این وضعیت—حتی اگر «تلخ و ناگوار» باشد—به حکم اجبار چشانده خواهد شد. این استعاره پزشکی، دلالت مهمی دارد: عشایر به‌مثابه «بدنی بیمار» تصویر می‌شوند که دولت، نقش طبیب مصلح و ناگزیر از مداخله را بر عهده دارد. بدین‌سان، خشونت دولتی نه به‌عنوان سرکوب، بلکه به‌عنوان درمانی ضروری برای نجات وطن بازنمایی می‌شود. همین منطق در مطبوعات آن دوره نیز بازتولید می‌گردید و به فضا‌سازی گسترده علیه زیست عشایری یاری می‌رساند (آ.ا.و.د، بخش امنیت داخلی، زونکن ۲، پرونده ۷۱، ص ۳).

گزارش‌های دیپلماتیک نیز این ذهنیت را تأیید می‌کند. به روایت سفیر وقت آلمان، رضاخان از مشاهده کاروان‌های شتر، کاروانسراها و بازارهای سستی دچار شرمساری می‌شد و حتی دستور داده بود از این مظاهر «کهنگی» تصویربرداری نشود. این روایت نشان می‌دهد که مسئله صرفاً امنیت نبود، بلکه نوعی حساسیت تمدنی نسبت به نشانه‌های زیست پیشامدرن در کار بود؛ حساسیتی که در سطح سیاست رسمی به برنامه مداخله و تغییر اجباری انجامید (بلوشر ۱۳۶۳: ۲۱۴).

در نتیجه این بسترسازی گفتمانی، فضایی شکل گرفت که در آن، نظریه‌پردازی‌های متعدد درباره «پیشرفت» و «اعتلای کشور» همواره با نسخه‌ای برای مواجهه با عشایر همراه بود. چهره‌های گوناگون—از روشنفکران غرب‌گرا تا کارگزاران اداری—از لزوم سرکوب، اسکان اجباری یا حتی نابودی زیست عشایری سخن می‌گفتند. در این فضا، پیشنهادهایی همچون سازمان‌دهی نیروهای تسلیم‌شده در قالب ارتش یا انعقاد توافق با دولت‌های همسایه برای کنترل جابه‌جایی‌های عشایری مطرح می‌شد. انعقاد قراردادهایی با دولت عثمانی و افغانستان برای مهار بیلاق و قشلاق عشایر نیز در همین چارچوب قابل فهم است: تلاش برای کنترل تحرک، خلع سلاح و در نهایت، ادغام اجباری در نظم دولت-ملت متمرکز.

بدین ترتیب، مجموعه این گفتارها و سیاست‌ها نشان می‌دهد که رضاخان نه صرفاً در میدان نظامی، بلکه در میدان معنا نیز فعال بود؛ او با تولید روایتی منسجم و مطلوب از عشایر به‌عنوان مانعی تمدنی و خطری بالقوه برای نظم ملی، زمینه مشروعیت‌بخشی به مداخلات قهری و انحصار ابزار قهر در دست دولت مرکزی را فراهم ساخت.

۵-۲- تصور ایلات و عشایر به عنوان نماد شرارت و شورش، دزدی و فساد

در وجهی دیگر رضاخان در امتداد سیاست تمرکز قدرت، عشایر را نه تنها نماد عقب‌ماندگی، بلکه کانون بالقوه شورش، شرارت و ناامنی تصویر می‌کرد. در این چارچوب، ناامنی‌های پراکنده و اقدامات گروه‌های مسلح محلی، به‌گونه‌ای روایت می‌شد که گویی ریشه در ذات زیست عشایری دارد. به بیان دیگر، میان «ساختار ایلی» و «ناامنی» نوعی هم‌ارزی معنایی برقرار می‌شد؛ مقایسه‌ای که امکان می‌داد مسئله نظم عمومی، مستقیماً به موجودیت اجتماعی عشایر نسبت داده شود.

حامیان گفتمانی او نیز در مطبوعات همین منطق را بازتولید می‌کردند. یکی از شیوه‌های رایج، برجسته‌سازی نام رؤسای سرکش و خشونت‌طلب در کنار هرگونه ناامنی بود؛ به‌گونه‌ای که مرز میان کنش

یک فرد یا یک طایفه خاص با کلیت ایلات و عشایر محو می‌شد. برای نمونه، نام سمیتقو — رئیس شورشی ایلات کرد آذربایجان — به‌صورت مکرر در کنار مفاهیمی چون «دزدی»، «یاغی‌گری» و «غارت» قرار می‌گرفت. این در حالی بود که تعمیم عملکرد او به تمامی ایلات، فاقد مبنای عینی بود؛ اما در سطح روایت، چنین تعمیمی کارکرد سیاسی مهمی داشت.

در سرمقاله‌های مجله «قشون» به قلم سلطان «افتخار نظام» نیز همین الگوی معنایی دیده می‌شود. در این نوشته‌ها، ناامنی مناطق غربی کشور، رنج کشاورزان و بی‌ثباتی اقتصادی، در پیوند مستقیم با حضور «یاغیان» و «دزدان عشایری» توضیح داده می‌شد و از جامعه شهری خواسته می‌شد برای حمایت از «خیالات عالی» سردار سپه، در برابر این «پارازیت‌های اجتماعی» بایستد. استفاده از تعبیراتی چون «حشرات موذی» و «دست‌های خائن» نشان می‌دهد که زبان مطبوعاتی فراتر از نقد سیاسی، به قلمرو انسان‌زدایی گام نهاده بود؛ جایی که گروهی اجتماعی نه به‌عنوان شهروند، بلکه به‌مثابه آفتی مخل نظم عمومی تصویر می‌شود (قشون، اسد ۱۳۰۲: ۲/۱).

بدین‌ترتیب، گفتمان رسمی و نیمه‌رسمی، با برجسته‌سازی نمونه‌های افراطی و تعمیم آن به کل زیست عشایری، زمینه ذهنی لازم برای امنیتی‌سازی عشایر را فراهم می‌کرد. در این روایت، دولت مرکزی نماینده نظم، امنیت و ترقی بود و عشایر — به‌ویژه در صورت مقاومت — مصداق بی‌نظمی، فساد و تهدید. چنین برساختی، نه صرفاً توصیف یک واقعیت، بلکه تولید چارچوبی معنایی بود که در آن، سرکوب و خلع سلاح به‌عنوان ضرورتی برای «تأمین آسایش عمومی» و «نجات اقتصاد ملی» توجیه می‌شد.

در امتداد برساخت عشایر به‌عنوان «دزد» و «شرور»، واژگان «شرارت» و «دزدی» از پرتکرارترین مفاهیمی بود که در گفتار و مکاتبات رضاخان درباره ایلات به کار می‌رفت. او نه تنها برخی تحرکات عشایری را مصداق راهزنی و اخلال در نظم عمومی معرفی می‌کرد، بلکه کلیت ساختار ایلی را مستعد فساد، چپاول و ناامنی می‌دانست و می‌گفت: «[. . .] بدانید اگر یکی از شماها خیال دزدی و راهزنی نماید نه فقط او را معدوم خواهم کرد بلکه امر خوام داد تمام الوار را مجازات نمایند، [. . .]» (مسعودی ۱۳۲۹: ۴۲) در این چارچوب، تهدید به مجازات جمعی و تعمیم جرم فرد به کل ایل، بخشی از منطق حکمرانی او را شکل می‌داد. چنین رویکردی، که مسئولیت کنش فردی را به کل طایفه تسری می‌داد، نشان می‌دهد مسئله صرفاً مقابله با جرم نبود، بلکه بازتعریف هویت ایلی در قالب یک «سوژه خطرناک» مدنظر قرار داشت.

در سفر خوزستان (۱۳۰۳) نیز برخی سران بختیاری به‌عنوان کانون سازمان‌یافته دزدی و شرارت معرفی شدند و از آنان چهره‌ای ساختاری و نه موردی ارائه گردید. حتی رضاخان مدعی شد: «در خاک بختیاری هر

جا دزدی می‌شد برگه‌هایش در خانه امیر مجاهد پیدا می‌شد از خرده دزدی تا دزدهای بزرگتر.» (سفرنامه خوزستان، ص ۳۴) کاربرد مکرر واژگانی چون «اشرار»، «مفسدین» و «برهم‌زنندگان نظم» در کنار نام رؤسای ایلات، حاکی از آن است که این برچسب‌ها صرفاً توصیفی نبودند، بلکه در حکم مقدمه‌ای برای مشروعیت‌بخشی به سرکوب نظامی تلقی می‌شدند. در خاطرات و گزارش‌های نظامیان نزدیک به او، از خلع سلاح گسترده، اعدام و سرکوب عشایر عرب، بختیاری، بویراحمدی و لر با لحنی افتخارآمیز یاد شده و این اقدامات در قالب «برقراری امنیت» ستایش گردیده است (صفایی ۱۳۵۴: ۳۶۷). در این سطح از گفتار، عشایر نه یک مسئله اجتماعی، بلکه یک تهدید امنیتی و مستحق قلع و قمع بازنمایی می‌شوند.

بخش مهمی از این صورت‌بندی معنایی، در پیوند با فضای روشنفکری و مطبوعاتی آن دوره قابل فهم است. بر اساس اسناد و خاطرات، رضاخان پیش از پادشاهی با طیفی از روزنامه‌نگاران و فعالان مطبوعاتی در ارتباط مستمر بود و پس از تثبیت قدرت نیز از مطبوعات به‌مثابه ابزار توجیه و مشروعیت‌بخشی بهره گرفت. همانطور که اشاره شد نشریاتی چون «ناهید»، «شفق سرخ» و «اقدام» در بازنمایی سیاست‌های او علیه عشایر نقشی فعال داشتند و گاه اقدامات نظامی را در قالب مفاهیمی همچون «معالجه» یا «اصلاح اجتماعی» صورت‌بندی می‌کردند؛ (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: ۰۰-۰۵۶۹۵۰-۰) مفاهیمی که به‌وضوح از استعاره‌ی پزشکی برای توصیف سرکوب استفاده می‌کرد و جامعه ایلی را همچون «بدنی بیمار» نیازمند درمان (ناهید، تیر ۱۳۰۸: ۹/ ۱) معرفی می‌نمود.

اسناد وزارت جنگ نشان می‌دهد پوشش رسانه‌ای عملیات‌های داخلی ارتش، بخشی برنامه‌ریزی‌شده از سیاست قدرت بود. انتشار نطق‌های رسمی، برجسته‌سازی «فتوحات» ارتش در برابر ایلات، و تأکید بر لزوم انعکاس گسترده این اخبار در صفحه نخست روزنامه‌ها، بیانگر نوعی هماهنگی ساختاری میان نهاد نظامی و مطبوعات است (اطلاعات، مرداد ۱۳۰۸: ۳/ ۴). در نتیجه، امکان انتشار روایتی متفاوت از مسئله عشایر عملاً محدود می‌شد و میدان معنا به‌گونه‌ای سامان می‌یافت که سرکوب، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر جلوه کند (آ.ا.و.د، بخش مالی - زونکن ۴ - پرونده ۲۳۱).

مکاتبات دفتر مخصوص شاهنشاهی نیز نشان می‌دهد که در تحلیل رسمی حکومت، تحرکات عشایری غالباً با مفاهیمی چون «تحریکات خارجی»، «عدم پرداخت مالیات»، «تجاوز به حقوق دولت» و «خیانت به وطن» پیوند داده می‌شد (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: ۰۰-۰۴۹۹۲۶-۰). در این اسناد، علاوه بر توصیه به اقدامات نظامی، بر ضرورت «تبلیغات مناسب» و استفاده از نشریات برای تبیین عواقب اقدامات عشایر تأکید شده است (آ.ا.و.د، بخش امنیت داخلی - زونکن ۴ - پرونده ۲۵۹). چنین تأکیدهایی بیانگر آن

است که سیاست سرکوب، هم‌زمان در دو جبهه نظامی و گفتمانی پیش می‌رفت. حتی توصیه به ایجاد تفرقه در میان طوایف تا زمان تمرکز قوای نظامی، نشان می‌دهد که مدیریت بحران ایلات صرفاً نظامی نبود، (آ.ا.پ.ت.م، شماره بازیابی: پ ۰-۰-۵۰۱۵۵-۰) بلکه با راهبردهای سیاسی و روانی همراه بود.

در مجموع، همه این شواهد نشان می‌دهد که تصویرسازی از عشایر به‌عنوان «دزد»، «شرور»، «وابسته به بیگانه» و «خائن»، صرفاً بازتابی از رویدادهای امنیتی نبود، بلکه بخشی از یک روایت‌سازی هدفمند برای تبدیل یک مسئله اجتماعی به تهدیدی علیه دولت ملی نوپا محسوب می‌شد. در این چارچوب، توسعه و تجهیز ارتش نیز ذیل همین برساخت تهدید توجیه می‌گردید و گفتمان رسمی، با بهره‌گیری هم‌زمان از ابزار نظامی و رسانه‌ای، زمینه حذف یا ادغام اجباری ساختارهای ایلی را فراهم می‌ساخت.

۵-۳- عشایر نمادی از نظام ملوک الطوایفی

در ادامه‌ی صورت‌بندی‌های پیشین، یکی دیگر از دال‌های محوری در گفتمان رضاخان و مطبوعات همسو با او، پیوند دادن ایلات و عشایر با «ملوک‌الطوایفی» بود. استقلال عمل نسبی خوانین و ساختار ایلی، نه به‌مثابه بخشی از تنوع تاریخی نظم اجتماعی ایران، بلکه به‌عنوان نشانه‌ای از تداوم خودسری، تجزیه اقتدار و مانعی بر سر راه تمرکز قدرت بازنمایی می‌شد. در این چارچوب، پایان دادن به اقتدار محلی سران عشایر، پیش‌شرط استقرار «نظم خلل‌ناپذیر» و تحقق دولت ملی معرفی می‌گردید (بصری ۱۳۵۵: ۳۸). رضاخان در روایت‌های خود، تشکیل ارتشی متحد و نیرومند را دشوارترین و در عین حال ضروری‌ترین اقدام برای پایان دادن به دوره طغیان رؤسای ایلات و ملک‌الطوایفی می‌دانست؛ اقدامی که باید همه نیروهای پراکنده را ذیل اطاعت از حکومت مرکزی یک‌کاسه می‌کرد.

در مراحل اولیه قدرت‌گیری، عشایر در فضای تبلیغاتی موجود به‌عنوان تشدیدکننده ناامنی، شرارت و بازمانده نظم ملوک‌الطوایفی معنا می‌شدند. در این مقطع، تمرکز عملی رضاخان — چه در مقام فرمانده نیروهای قزاق و چه در جایگاه فرمانده کل قشون — بر خلع سلاح ایلات و تضعیف توان نظامی آنان بود؛ هم‌زمان با آن، تقویت قشون متحدالشکل به‌عنوان ابزار اصلی تمرکز اقتدار در دستور کار قرار داشت. در مکاتبات او با مقامات نظامی نیز حفظ انتظام کشور و استفاده از قشون منظم برای تحقق این هدف برجسته می‌شود. در این اسناد، ضمن هشدار به سران «یاغی»، وعده داده می‌شود کسانی که با دولت همکاری و وفاداری نشان دهند، تحت سازمان قشون دولتی قرار خواهند گرفت؛ امری که نشان می‌دهد ادغام یا حذف، دو سوی یک سیاست واحد بودند (آ.ا.و.د، شماره بازیابی: بخش امنیت داخلی، زونکن یک، پرونده ۲۶).

برداشت ناظران خارجی نیز مؤید همین جهت‌گیری است. برای نمونه، در گزارشی که پرسی لورن در سال ۱۹۲۲م به لرد کرزن ارائه می‌کند، سیاست رضاخان در تثبیت اقتدار دولت، مبارزه با ملوک‌الطوایفی و اجرای خلع سلاح عمومی خلاصه می‌شود (بهاروند ۱۳۶۰: ۲۴۱). در این تحلیل تأکید شده که تا زمانی که سراسر کشور تحت سلطه یک قدرت واحد قرار نگیرد و تمامی نیروها در دولت متمرکز نشوند، ایران به استقلال و انتظام واقعی دست نخواهد یافت. با این حال، روند تحولات بعدی نشان داد که تمرکز اقتدار، به تدریج نه صرفاً در نهاد دولت، بلکه در شخص رضاخان متجسد شد؛ چنان‌که در مکاتبات و ستایش‌نامه‌های خطاب به او، امید به «قطع ریشه ملوک‌الطوایفی» و تحقق ایران واحد و متحد، مستقیماً به قدرت و نفوذ شخص وی گره می‌خورد (آ.ا.و.د، بخش امنیت داخلی، زونکن ۱، پرونده ۵۶).

در این چارچوب معنایی، زیست عشایری و اقتدار خوانین، بخشی از سازوکار ملوک‌الطوایفی و مانعی در برابر یکپارچگی ملی تلقی می‌شد. به این ترتیب، حذف یا استحاله ساختار ایلی، از سطح یک سیاست اجرایی فراتر رفت و تعیین گفتمانی یافت؛ به گونه‌ای که در الگوی عمل نهادهای جدید نیز نهادمند شد. ارتش، عدلیه و مطبوعات هر یک در بازتولید این تصویر نقش ایفا کردند و «تمرکز قدرت» به ارزش مسلط بدل گردید.

هم‌راستایی بخشی از روشنفکران با این روایت نیز در تثبیت آن مؤثر بود. برای نمونه، احمد کسروی در آثار تاریخی خود، از جمله در تاریخ هجده‌ساله آذربایجان و تاریخ مشروطه ایران، بنیان‌گذار سلسله پهلوی را با تعبیری ستایش‌آمیز یاد می‌کند و دوره فرمانروایی او را با توانایی و کاردانی توصیف می‌نماید (کسروی ۱۳۱۳: ۹). همچنین در روایت رخدادهای خوزستان و سرکوب حرکتهایی چون نهضت جنگل، اقدامات نظامی رضاخان را در چارچوب استقرار نظم و پایان دادن به آشوب‌ها ارزیابی می‌کند. حضور او در ساختار اداری خوزستان در جریان سرکوب شیخ خزعل و سخنرانی در جشن پیروزی قشون، نمونه‌ای از این همسویی فکری با پروژه تمرکز اقتدار است. افزون بر این، در پیشگفتار برخی آثارش، فلسفه نگارش تاریخ را روشن ساختن ارزش خدمات حکومت جدید می‌داند؛ امری که نشان از هم‌پوشانی قابل توجه میان روایت روشنفکری و گفتمان رسمی دولت پهلوی اول دارد.

در مجموع، برساخت عشایر به عنوان نماد ملوک‌الطوایفی، مکمل تصویر پیشین آنان به مثابه شرارت و تهدید امنیتی بود. اگر در مرحله نخست، عشایر به زبان امنیتی «مجرم» و «مخل نظم» معرفی می‌شدند، در این مرحله به زبان سیاسی «مانع تمرکز قدرت» و «بازمانده عصر تجزیه اقتدار» بازنمایی شدند. بدین ترتیب، حذف ساختار ایلی نه صرفاً واکنشی به بحران‌های مقطعی، بلکه بخشی از پروژه کلان دولت‌سازی و تمرکز

اقتدار تعریف گردید؛ پروژه‌ای که در سطح گفتمانی، از پشتیبانی مطبوعات، نخبگان و بخشی از روشنفکران نیز برخوردار بود.

۶- نتیجه

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سیاست سرکوب ایلات، خلع سلاح و اجرای برنامه «تخته‌قاپو» را نمی‌توان صرفاً به سطح اقدامات نظامی و انتظامی تقلیل داد. اگرچه ارتش و نیروهای امنیه نقش مهمی در تضعیف توان نظامی عشایر ایفا کردند، اما ضربه تعیین‌کننده به ساختار ایلی در سطحی عمیق‌تر، یعنی در عرصه بازتعریف معنایی عشایر، وارد آمد. به بیان دیگر، آنچه پیشروی قشون و تثبیت سیاست‌های قهری دولت را ممکن ساخت، شکل‌گیری و تثبیت یک اپیستمه ضدعشایری بود که در آن زیست ایلی و عشایری به‌مثابه تهدیدی امنیتی، با نشانه‌هایی چون شرارت، ناامنی، عقب‌ماندگی و ملوک‌الطوایفی بازنمایی می‌شد. اندیشه رضاخان در این زمینه بر بستری پیشینی استوار بود. در اواخر دوره قاجار، در پی تحولات سیاسی و ناامنی‌های گسترده، فضای ضدعشایری شکل گرفته بود که عشایر را مانعی بر سر راه توسعه و تمرکز اقتدار دولت می‌دانست. رضاخان پس از کودتای سوم اسفند، این فضای معنایی را در خدمت پروژه دولت‌سازی خود قرار داد. او با راهبردی دولایه عمل کرد: در لایه نخست، حذف یا مهار توان نظامی ایلات و تمرکز انحصار اعمال خشونت در دست دولت؛ و در لایه دوم، روایت‌سازی و بسترسازی گفتمانی برای تبدیل «مسئله اجتماعی عشایر» به «تهدیدی امنیتی علیه دولت و ملت».

تحلیل اسناد و مطبوعات دوره پهلوی اول نشان می‌دهد که این روایت‌سازی، عشایر را به‌طور منظم به‌مثابه عامل بی‌ثباتی، وابسته به بیگانه و بازمانده نظم ملوک‌الطوایفی بازنمایی می‌کرد. چنین صورت‌بندی‌ای، حذف ساختار ایلی را نه یک انتخاب سیاسی، بلکه ضرورتی ملی برای برقراری نظم، پیشرفت و یکپارچگی کشور جلوه می‌داد. در نتیجه، همراهی بخش‌هایی از جامعه شهری و حتی روستایی با سیاست‌های ضدعشایری، بیش از آنکه حاصل اقتناع تجربی باشد، محصول درونی‌شدن این چارچوب معنایی جدید بود.

بر این اساس، می‌توان گفت که موفقیت سیاست‌های رضاخان در قبال عشایر، حاصل پیوند قدرت سخت و قدرت نرم بود. ارتش ابزار اجرای سیاست‌ها بود، اما مشروعیت این اقدامات در دل گفتمان تولید می‌شد. در یک نظم سیاسی سلسله‌مراتبی که تمرکز اقتدار در رأس آن از اهمیت حیاتی برخوردار بود، تولید

روایت‌های تهدیدآمیز، کارکردی بنیادین در بقا و تثبیت قدرت ایفا می‌کرد. بدین ترتیب، سیاست تخته‌قاپو و سرکوب ایلات را باید بخشی از پروژه کلان ساخت یک نظام نظامی دانست که از رهگذر روایت‌سازی، ساخت تهدید و نهادینه‌سازی اپیستمه ضدعشایری تحقق یافت.

کتاب نامه

۱. کتاب‌ها و مقالات

- (۲۵۳۵). **رضاشاه کبیر را بهتر بشناسیم**، به همت سرتیپ حیدر قلی بیگلری، تهران: چاپخانه خرمی.
- آبراهامیان پرواند(۱۳۸۹). **ایران بین دو انقلاب**، ترجمه: احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی، تهران، نی.
- امان الهی بهاروند سکندر (۱۳۶۰). **کوچ‌نشینی در ایران**، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب تهران
- اوحدی پروین دخت و کاظم حاجی رجبعلی (۱۳۹۴). «بستر سازی گفتمانی در سیاست فرهنگی پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰ هجری شمسی)»، **فصلنامه سیاست**، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۴، صفحات ۸۷۶-۸۵۶.
- بصری علی (۱۳۳۵). **یادداشت‌های رضاشاه**، ترجمه: محمد حسین استخر، تهران: چاپ مطبوعات.
- بلوشر ویپرت(۱۳۶۳). **سفرنامه بلوشر گردش روزگار در ایران**، مترجم: کیکاووس جهاننداری، تهران: خوارزمی.
- بیرانوند ماشالله (۱۳۹۳). **رضاخان و جنگ‌های لرستان (نقش فرماندهان رضاخان سردارسپه در سرکوبی عشایر)**، تهران: شاپورخواست.
- تاپر ریچارد(۱۳۸۴). **تاریخ سیاسی - اجتماعی شاهسون های مغان**، ترجمه حسن اسدی، تهران: نشر اختران.
- دیلمی معزی امین (۱۳۷۸). «هویت‌سازی ملی در عصر رضا شاه»، **فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه آزاد بجنورد**، ۱۳۷۸، سال ۳، شماره ۱۰.
- رهبر عباسعلی، محمدباقر خرمشاد، ابراهیم برزگر و حسین مولایی. (۱۴۰۳) "واکاوی راهبرد رضاخان در استفاده از میلیتاریسم به مثابه امر اجتماعی"، **نشریه جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی**، تابستان ۱۴۰۳.
- فرج الله بهرامی (۱۴۰۲). **سفرنامه رضاشاه به خوزستان**، تهران: انتشارات ابراهیمی.

شیری اختر، ح.ا. تنهایی و طهمورث شیری (۱۳۹۷). «اسکان عشایر و تغییر قشربندی اجتماعی در ایران عصر رضاشاه»، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، سال هشتم، شماره ۴، پاییز ۱۳۹۷ صص: ۱۹۵-۲۰۹.

صفائی ابراهیم (۱۳۵۴). رضاشاه کبیر در آینه خاطرات، تهران: انتشارات اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر.

عیسوی چارلز (۱۳۶۲). تاریخ اقتصادی ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران: نشرگستره.

غنی سیروس (۱۳۷۸). ایران: برآمدن رضاخان، یرافتادن قاجار و نقش انگلیسی‌ها، ترجمه حسن کامشاد، چاپ دوم، تهران، نیلوفر.

قهرمانی ابیوردی مظفر (۱۳۷۳). تاریخ وقایع عشایری فارس، تهران: انتشارات علمی.

کسروی احمد (۱۳۱۳). تاریخ هجده ساله آذربایجان، تهران: امیر کبیر.

کورت فرانکس (۱۴۰۱). نیروی نظامی عشایر در ایران و ممالک همجوار در دوره اسلامی، ترجمه: حن افشار، تهران: انتشارات ققنوس.

محمدقلی مجد، از قاجار به پهلوی ۱۲۹۸-۱۳۰۹ براساس اسناد وزارت خارجه آمریکا، ترجمه علی‌اکبر رنجبر کرمانی و مصطفی امیری، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۹، صص ۸۲-۸۵.

مسعودی عباس (۱۳۲۹). اطلاعات در یک ربع قرن، تهران: انتشارات موسسه اطلاعات.

ملکزاده هیربد حسن (۱۳۲۸). سرگذشت حیرت انگیز یک افسر و کارمند ارشد دولت در ۳۷ سال خدمات لشگری و کشوری. تهران: بی نا.

مکی حسین (۱۳۶۱). تاریخ بیست ساله ایران، جلد دوم. تهران: نشر ناشر.

مکی حسین (۱۳۶۲). تاریخ بیست ساله ایران. جلد ۶. تهران: نشر ناشر.

مولایی حسین (۱۳۹۹). «اسناد حمایت رضاخان از مطبوعات موافق»، پژوهشکده تاریخ معاصر، بهار و تابستان، شماره ۹۳-۹۴.

نعمتی محمد علی (۱۳۹۷). لرستان در عصر رضاشاه: بررسی روند تخته قاپوی ایلات و عشایر، خرم آباد: اردیبهشت جانان.

نقیب زاده احمد (۱۳۹۷). دولت رضاشاه و نظام ایلی (تاثیر ساختار دولت مطلقه بر نفوذ قبایل و عشایر)، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۲. اسناد و روزنامه‌ها

آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر شماره بازیابی: (م ۱۱-۱۳۹۷-۳۶-۰).

آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی سند: (پ ۰-۰-۴۹۹۲۶-۰).

آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی: (۰-۵۰-۳۸۵-۳م)
 آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی: (پ-۰-۰-۶۷۶۱۹ الی ۱۲)
 آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی سند: (ن-۰-۰-۲۳۸۵۱)
 آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی سند: (ن-۰-۰-۲۳۸۵۷)
 آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی: (پ-۰-۰-۵۰۱۵۵)
 آرشیو اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، شماره بازیابی: (پ-۰-۰-۵۶۹۵۰)
 آرشیو اسناد ودجاء، بخش امنیت داخلی، زونکن ۲، پرونده ۷۱، ص ۱.
 آرشیو اسناد ودجاء، بخش امنیت داخلی، زونکن ۲، پرونده ۷۱، ص ۲.
 آرشیو اسناد ودجاء، بخش امنیت داخلی، زونکن ۲، پرونده ۷۱، ص ۳.
 آرشیو اسناد ودجاء، قسمت اول (قبل از شهریور ۱۳۲۰)، بخش امنیت داخلی - زونکن ۴ - پرونده ۲۵۹.
 آرشیو اسناد ودجاء، قسمت اول (قبل از شهریور ۱۳۲۰)، بخش مالی - زونکن ۴ - پرونده ۲۳۱.
 آرشیو اسناد وزارت دفاع، بخش امنیت داخلی، زونکن ۱، پرونده ۵۶.
 آرشیو اسناد وزارت دفاع، بخش امنیت داخلی، زونکن یک، پرونده ۲۶.
 آرشیو اسناد وزارت دفاع، بخش امنیت داخلی، زونکن ۳، پرونده ۱۸۲.
 روزنامه فارس، شنبه ۸ رمضان ۱۳۳۷ / ۷ ژوئن ۱۳۹۹ / ۱۷ جوزا ۱۳۹۸ ش، ص ۴.
 روزنامه فارس، شنبه ۸ رمضان ۱۳۳۷ / ۷ ژوئن ۱۳۹۹ / ۱۷ جوزا ۱۳۹۸ ش، ص ۵.
 ناهید، سال نهم، جمعه ۸ تیر ماه ۱۳۰۸، ص ۱.
 نشریه قشون، شماره ۱، صفحه ۲، اسد ۱۳۰۲.
 اطلاعات سال چهارم، ۲۷ مرداد ۱۳۰۸ / ۱۸ اوت ۱۹۲۹، ص ۳.

۳. منابع انگلیسی

- Gibson, James William. (1994). **Warrior dreams: violence and manhood in post-Vietnam America**. New York: Hill & Wang.
- Michael, Mann (2003). **Incoherent Empire**. London: Verso.
- McClintock Anne (2009). "Paranoid Empire: Specters from Guanta'namo and Abu Ghraib," **Small Axe** 13, 1 (2009): 50-74.
- Cronin Stephanie (2007). **TRIBAL POLITICS IN IRAN: Rural conflict and the new state**, London Routledge 2007, 23-26.
- Cronin Stephanie (2010). **Tribal Politics in Iran Rural Conflict and the New State, 1921-1941**, Routledge.
- Foucault, Michel, (2007). **Security, territory, population: lectures at the Collège de France, 1977-1978**. New York: Palgrave Macmillan.
- Lutz, Catherine (2002). **Making war at home in the United States: militarization and the current crisis**. *American Anthropologist* 104(3):723-73

پیش از دانش